

Kära Jämtar och Härjedalingar!

I skrivande stund är det Allhelgonahelg och som vanligt har vintern visat upp sig och man vet vad som väntar av halka och snöslask. Uppriktigt sagt längtar jag tillbaka till de vita pålitliga vintrarna i Jämtland, där snön oftast ligger kvar när den har kommit och man kan åka skidor och njuta av det vita.

I Gillet har närmast att se fram emot förjulskaffet. Då får vi besök av arkeologen Ove Hemmendorff, som varit verksam vid Jämtlands läns museum under en lång följd av år. Han kommer att berätta om forntida djuroffer, magnifika befästningar, en unik runsten,

medeltidsmarknaden och tingsplatsen, en försvunnen kyrka, en flyttad kungsgård och annat smått och gott ur Frösöns historia. Det verkar arta sig till en riktigt dramatisk berättelse.

Välkomna att tillbringa en spännande och trivsamt eftermiddag i Pensionärernas hus på Storgatan lördagen före första advent!

Eva

Lars Faxén, JH Gillens förste ordförande

I våras hade Gillet sitt 70-årsjubileum. En av grundarna och tillika dess förste ordförande var **Lars Faxén**, se historiken på vår hemsida. Han föddes i Faxnålden 1893 och efter studenten kom han till Uppsala 1912, läste zoologi, botanik, geologi och geografi. I Uppsala tog han en fil.lic.-examen och var

Foto: Bo Oscarsson

fram till 1950 lärare härstades innan han flyttade till Linköping och en lektorstjänst vid seminariet där. Somrarna tillbringades i Näliden. Han blev medlem av Jamtamot redan 1915 och hade poster som skrivare och överhövding. Under Uppsalatiden var han även förste kurator på Norrlands nation.

Lars Faxén var både kultur- och naturintresserad, vital in i det sista. Han ledde den s.k. Ars'n-mars'n, Näliden-Faxnålden-Waplan-Näliden som kunde ta sex timmar i anspråk. Vandringen var ett kraft- och uthållighetsprov och Lars Faxén var den siste att tryta av.

Det är i huvudsak Lars Faxéns förtjänst att Fillstabäcken (på fastlandssidan av Vallsundet) och dess kalktuffer blev

naturreservat, liksom ett 191 hektar stort urskogsområde som ligger mellan Tulleråsen och Landön. Vår nuvarande sekreterare **Stefan Halvarsson** skriver i en minnesartikel 1983 (det år då Lars Faxén dog): "Faxéns gedigna kunskaper i kombination med hans starkt uttalade intresse för naturvård och känsla för hembygden [har] givit kommande generationer jämtar och jämtar möjlighet att på ett konkret sätt ta del av det faktum att Jamtland är unikt på många sätt, i att där gives ej blott historia och kultur, utan jämväl den natur ur vilken vår hembygd är sprungen och med vilken all mänsklig verksamhet utgjort och utgör en integrerad del."

Lars Faxén var en i positiv bemärkelse lärd man och kunde konsten att dela med sig av sina kunskaper. I detta nummer av Avisen finns en artikel om **Sjulsmäss** som grundas på hans artikel i Nordisk Tidskrift 1970. Sjulsmäss eller Sjursmäss är en benämning på dagen före julafton, 23 december. Var kommer ordet ifrån och vad innebar det?

Jan Enger

Källa: Stefan Halvarssons minnesartikel

Kommande aktiviteter:

Förjulskaffe 26 november
Årsmöte 12 mars 2017

Det är vi som styr och ställer i Gillet:

Ordförande Eva Hjelm (327291), evahjelm@bahnhof.se **Vice ordförande** och **Sekreterare** Stefan Halvarsson (468065), stefan.halvarsson1@comhem.se **Skattmästare** Bengt Hjelm (327291), benthjelm@bahnhof.se **Gillevärdar** Elisabet Eriksson (429616), elisabet_er@outlook.com, Gertrud Nordell (429330), gertrud.nordell@telia.com **Bibliotekarie** Stellan Karlsson (525270), stellan.karlsson@tele2.se **Redaktör och hemsidesansvarig** Jan Enger (323240), jan@enger.se

Hemsida: www.jhgille.se **e-post:** info@jhgille.se **Plusgiro:** 39 30 09-6

Sjulsmässdag - 23 december - en tradition i Jämtland-Härjedalen

”*Allt stök sparades nämligen till sjulsmässdag – dagen före julafton*” skriver orlistyrare emeritus **Ando Sundelin** i artikeln om sin barndoms jular i Avisen nr 4 från 2005.

Sjulsmässdag eller Sjursmässdag har varit en benämning på dagen före julafton i Jämtlands och Härjedalens byar. Hur ordet än stavas, med l eller r, är uttalet lika, ty l är ett tjockt l, och såväl l som r dras samman med efterföljande s såsom t.ex. i vers. Både ordet och begreppet håller på att dö ut såsom följd av folkomflyttningar och förändringar i näringslivet. Det var nämligen vanligt att en hel del knog, som man ville slippa under helgerna, skulle vara avslutade den dagen, t. ex. förjulsarbetet i skogen, slakten och dess efterarbete, travandet av julveden inomhus, städning, hemkörsl av hö från ladorna och mycket annat. Ett bevis på ordet Sjulsmässa begränsade och förbisedda förekomst är att ordet alldeles saknas i våra uppslagsböcker.

Tydligt är emellertid att det jämtländsk-härjedalska Sjulsmäss är ett arv från landskapens norska tid. Man kan finna att Sjursmess bara förekommer inom ett begränsat område av Norge, inom Trøndelag, som trots olika kyrklig administration haft så mycket gemensamt med Jämtland och Härjedalen. I Ivar Aasens ordbok 1873 finner man: ”Tollaksmesse, Lille Juleaften, den 23de December, Nordland. (Nevnt efter Thorlak den hellige, Biskop i Skalholt 1193. Ved Trondhjem kallet, 'Sjursmess')”.

Det efterföljande s-et tyder uppenbarligen på att Sjuls, respektive Sjurs, är genitivformer av mansnamnet Sjul, resp. Sjur. Jämför Hindersmäss, Olsmäss, Persmäss. Såväl Ivar Modéer (Svenska personnamn, 1964) som Roland Otterbjörk (Svenska förnamn, 1964) nämner dessa namn som former av Sigurd. Den förre anför redan ur fornsvenskan den enstaviga formen Siurdh, som "ligger till grund för det dialektala Sjul". De enstaviga formerna var huvudsakligen nordsvenska, men Otterbjörk har även belägg från Ydre. Sjul förekommer än i dag hos samerna. Sjulsmäss kan alltså återges som Sigurds-mäss.

Vem var då denne Sjul? Den omständigheten att hans minne högtidlighölls på samma dag som Tollaksmesse, Thorlaks dödsdag den 23 december, ger måhända fog för misstanken, att det rör sig om samma person. Kanske var Sjul hans ursprungliga namn och Tollak hans prästerliga namn? Faxén tillbakavisar en teori som 1924 lades fram av kyrkoherden i Bergs socken, Matts Ling. Denne förde fram idén att Sjul syftar på Sigurd Fafnesbane, drakdödaren. Om så vore fallet borde den kyrkliga konsten i Jämtland-Härjedalen återge scener ur sagorna kring Sigurd Fafnesbane, men så är inte fallet.

Sigurd, Sjur(dh), Sjul är ett urgammalt namn i Norden, men ordet Sjulsmässa kan inte ha dykt upp förrän kristendomen blivit införd, då det latinska ordet 'missa' kom in med munkar och präster.

Men vem var då denne Sigurd - Sjul - i Sjulsmässdag? Två uppslagsändar till tolkning har här anförts och kanske finns det flera. Måhända är han att söka bland sådana bärare av namnet, som haft framträdande betydelse i religiöst avseende under kristendomens tidigare skeden i Nidaros och därmed anslutna bygder på båda sidor om fjällkedjan. Bland män, som på, sådant sätt gjort sig kända, kan nämnas Olof Tryggvessons hirdbiskop Sigurd (Sigfrid). Han biträdde kungen i försöken att kristna norrmännen men säkerligen också i tillkomsten av den första kyrkan, Klemenskyrkan i Nidaros. Han lär ha varit med vid Svolder år 1000 och sedan han där mist sin kung, begav han sig så småningom till Värmland som missionär.

Från Olof Haraldssons (den heliges) sista tid som kung i Norge nämner Snorre dennes hirdbiskop, som också hette Sigurd. Sannolikt var det han som år 1032, två år efter slaget vid Stiklestad, blev Norges förste biskop med säte i Nidaros till sin död 1050. I Series episcoporum är han upptagen som Joannes Sigurd, primus Norvegiæ episcopus.

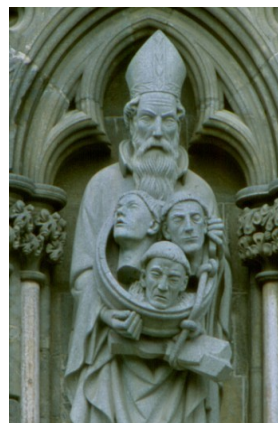
För Nidaros och de därmed på skilda sätt anslutna bygderna, för att nu inte tala om betydligt vidare områden av nordiskt land, måste dessa båda män ha haft sådan betydelse att det är fullt förklarligt, att deras namn kunnat leva kvar i traditionen och deras minne hyllats av mässor i kyrkorna på någon viss märkesdag, ännu kallad Sjulsmässdag, fastän säkert århundraden gått sedan någon sådan mässa hållits.

Med detta har Faxén sökt bekantgöra ett mycket förbisett traditionsfragment från hembygden. Det är gammalt, utan tvivel från tidig medeltid, och fångslande genom sin sega livskraft. ”Måtte det dra till sig kulturhistoriskt bättre kunnigas intresse och om möjligt förklaring, innan det snart helt förintas. Mina rader gör inte anspråk på någon lösning. De antyder bara några uppslagsändar” avslutar Lars Faxén sin artikel.

Jan Enger

Källa Lars Faxén: Den 23 december-Sjulsmässdag, artikel i Nordisk Tidskrift 1970.

Återfinns på <http://lofsdaleninfo.se/?p=2150>

*Sigurd,
Olav
Tryggves-
sons biskop*

*Nidaros-
domen*

Ett tag såg det som om årets surströmmingskalas skulle gå av stapeln utan den jamska osten. Våra gillevärdar, **Elisabeth** och **Gertrud** hade i god tid beställt getosten, både den vita och den röda, från vår generalleverantör Skärvången. Osten anlände dock inte och gillevärdarna blev tvungna att inhandla osten lokalt i Uppsala. På eftermiddagen samma dag dök dock ostleveransen upp och Gillet stod med ett överflöd av det goda. Årets kalas avslutades därför med försäljning där gästerna för en billig penning kunde inhandla såväl den röda som den vita läckerheten.

Cirka fyrtio gäster hade hittat ut till Bergsbrunna bygdegård till årets surströmmingsfest som gick av stapeln utan Gillets eminenta surströmmingskrönikör **Stefan Halvarsson**. Denne befann sig i Amerikas svenskbygder och orlistyrare emeritus **Ando Sundelin** fick därför agera, förutom som sånganförelse, även som lottförelse, lottdragare och frågesportledare.

För femte gången kunde orlistyrare **Eva Hjelm** välkomna surströmmingsdeltagarna som sedan under sånganförelsens ledning sjöng Jämtlandssången på jamska, kanske den mäktigaste av de svenska landskapssångerna.

Nytt för Gillets sammankomster var filmvisning. På internet finns många journalfilmer inte minst från Härjedalen och Jämtland. Det är mest fjällen och vintersporter som lockat filmfotograferna och årets gäster fick se två filmer. Kungafamiljen på sportlov i Storlien 1958 och en journalfilm om bl.a. Östersund från 1936. Kanske kan vi återkomma med nya filmer vid andra tillfällen.

Därefter frambars festförelset, surströmmingen av märket Kallax, som förtärdes tillsammans med peran, rödlöken, tunnbrödet och den återfunna osten. Till detta jämtländskt öl och snaps för den som så ville. Ando Sundelin ledde allsången med sånger ur det speciella surströmmingssånghäfte som Gillet plockar fram en gång om året. När så surströmmingen var förtärd, serverades gillevärdarnas egengjorda och synnerligen uppskattade äppelkaka.

Lottförelsen och lotteridragningen med enbart högvinster ledde som vanligt till glädje för vinnarna och Gillets skattmästare **Bengt Hjelm**.

Den frånvarande jamsktävlingskonstruktören **Stefan Halvarsson** hade i god tid förberett frågor om jamska, med utslagsfrågor avseende allehanda med hemprovinserna sammanhängande ämnen. De jamska orden kommer här i repris, med svar, som följer.

Vad betyder

hurra (svar: något mycket bra)

invård (svar: kupig, konkav)

jarsken (svar: trampdyna)

gress (svar: otätt)

körse (svar: kulet, mörkt, ruggigt)

luuru (svar: linda in, sova)

Så till utslagsfrågorna.

Vid **fråga 1** gällde det att veta att det var **Ivar Lo Johansson** som 1919 kom till Härjedalen via **Särna-Lillhärdal** och hamnade i **Orrviken** och en bondgård där husfrun Lena-Greta också arbetade som **barnmorska**.

De som visste att namnet på det svärd som Härjulf Hornbytare bär på bronsstatyn över honom och makan Helga i Lillhärdal hette **Tor Vige** fick full poäng på **Fråga 2**.

Fråga 3 var kort. Det gällde att veta vad *jaran* hetyder. Naturligtvis *njurar*.

Fråga 4 testade geografikunskaperna: *I håkker sokkna i Jamtland och Härjeådaln ligger Stockholm (två styckja)* Svar: **Laxsjö** (Jämtland) och **Lillhärdal**.

Fråga 5 Översätt te jamska ma ett orl: "äta bröd utan sovel". Full pott för **maule**.

Fråga 6 efterfrågade när och var Republikens Jämtlands flagga hissades för första gången utanför Sverige. Den som var på 70-årsjubileet kanske minns att det var i **Sticklestad i Norge år 1983**.

Med "Lycka till, må ett lag vinna" avslutar konstruktören Stefan Halvarsson frågeformuläret. Nu blev det faktiskt två vinnarlag som båda, numera traditionellt, förädrades varsin strut Årechoklad att smaska på.

Jan Enger

Fler bilder på hemsidan www.jhgille.se

JÄMTLÄNDSKA JULKLAPPAR

En disktrasa från Best of Jämtland, alltid uppskattad

Slipsar och tshirt från www.zazzle.se

Ge bort en materialsats till en kudde, beställ från Jämtli

Ett äventyrspaket hos Hävvi i Glen, något extra

En deckare från Jengel förlag för en spännande stund

Säng från Wikners i Persåsen, högklassig Jämtlands-design

Jämtländsk ost kan fås från många leverantörer

Jämtar och Härjedalingar i Uppsala med omnejd

hälsas välkomna till

Förjulskaffe

Pensionärernas Hus

Storgatan 11 lördagen den 26 november 2016 kl 14.00

Arkeolog Ove Hemmendorff

Frösön-ett centrum för makt och kult i gamla tiders Jämtland

Glögg och kaffe med tillbehör till en kostnad av 100 kr

Anmälan senast 19 november till Elisabet Eriksson,

gillevard@jhgille.se eller tel. 42 96 16

Betala gärna i förväg till vårt plusgiro 39 30 09-6